

Психологічні особливості дітей із розлучених сімей

Сім'я є складною, динамічною, автономною системою і, разом з тим, невід'ємним елементом соціальної структури, що зв'язує сучасне з минулим і майбутнім.

Результати соціально педагогічних і психологічних досліджень свідчать, що майже половина сімей не справляється з функцією виховання дітей. Це зумовлюється такими зовнішніми і внутрішніми причинами сучасної соціально-педагогічної ситуації в суспільстві: по-перше, незадовільним соціально-економічним становищем та морально-правовим статусом сім'ї в суспільстві; по-друге, низькою психолого-педагогічною культурою та підготовкою батьків до виховання дітей у сім'ї. За даними статистики, 1,55 млн. дітей до 18 років (13,5%) виховуються в умовах неповної сім'ї і переважно матір'ю. Такі сім'ї, як правило, утворюються в результаті розірвання шлюбних зв'язків подружжя.

У розлученій сім'ї спостерігається стан психічної тривоги і дестабілізації усіх її членів, порушується почуття психічної рівноваги, між дорослими часто виникають гострі конфронтації, які ускладнюють процес виховання дітей. Особливо ускладнюється цей процес у період вступу дітей у підлітковий вік, коли різко загострюється їх реакція на всі події, що відбуваються в сім'ї, у результаті цього підвищується ймовірність асоціальної протизаконної поведінки.

Сильним негативним фактором у вихованні дітей виступає сам факт розлучення. Залишення сім'ї батьком, що, як правило, супроводжується розірванням шлюбу, може різко змінити морально-психологічний стан дитини і нерідко має руйнівний вплив на її психологічний світ.

Найбільш гострі переживання і відповідні наслідки від розлучення батьків виникають у дітей молодшого дошкільного віку (2,5-3,5 р.). Це підвищена лякливність, розладнання сну, зниження пізнавальних інтересів. У середніх і старших дошкільників наслідком розлучення є виражена тривога, переживання втрати, депресія, роздратованість, агресивність, бідність фантазії, заниження самооцінки і т. д.

Несприятливим фактором у виховному процесі є те, що після розлучення іноді різко погіршується психічний і навіть фізичний стан жінки-матері. Розлучення для багатьох жінок (особливо тих, які залишилися з дітьми) є сильним потрясінням у житті, що веде іноді до виникнення стану психічного синдрому (стан неспокійності, невпевненості, страху, втрати рівноваги і т. д.). У стані горя і сорому мама нерідко у всіх хибах звинувачує батька, виховує у дітей почуття ненависті й зла до нього, яке може обернутися потім не тільки проти її батька, але і проти неї й інших дорослих.

У нашому суспільстві побутує думка, що мати всі свої сили, здібності, можливості повинна віддавати дитині. Ця думка є шкідливою і для матері, і для дитини. У кінцевому результаті мати може опинитися перед фактом, що все її життя, принесене в "жертву" дитині, не оцінене самою дитиною. Це відчуття з'явиться в матері, коли її доросла дитина піде своїм шляхом і збайдужіє до неї.

Якщо ж матері, в іншому випадку, вдалося прив'язати до себе своїх дітей настільки, що їм не вистачає сили йти своєю дорогою, то це означає, що вона не навчила їх самостійно та незалежно жити. У результаті можна дійти висновку, що частіше розпадаються ті сім'ї, батьки яких були розлучені.

Ще складніше процес соціалізації дітей проходить у тих сім'ях, у яких мати інтенсивно хоче "влаштувати" своє щастя. У сім'ї часто з'являються нові вітчими. Деякі з них, поселяться у квартирі, хочуть перебудувати на свій лад їх сімейний побут, вимагаючи від дитини визначеного ставлення до себе, а потім їх залишають. На їх місце можуть прийти інші, і все починається спочатку. Дитина стає замкнутою, вона відчуває себе нікому не потрібно. Часто дитини погіршуються стосунки з мамою.

Діти в розлученій сім'ї залишаються без догляду, поки мати на роботі, у два рази частіше, ніж у повній. За даними В. Єрмакова, в середньому один із батьків із неповної сім'ї працює щомісячно на чотири дні більше (тобто практично ще кожен суботу) від батьків із повних сімей. А державна допомога, як і аліменти, полегшують умови життя неповної сім'ї, але не можуть вирішити тих матеріальних проблем, із якими вона стикається. Матеріальні труднощі в розлучених сім'ях переносяться важко і травмують психіку дітей, породжують невдоволення, задрість, приниження, злість (у таких сім'ях виникають найгостріші переживання внаслідок можливостей сім'ї і бажаннями дітей; у яких декілька дітей).

Матері з неповних сімей частіше, ніж матері з повних сімей, стурбовані низькою успішністю дитини в школі, проявом грубості у спілкуванні, поганою поведінкою в школі, дружбою з поганими товаришами, дуже ранньою цікавістю до своїх ровесників протилежної статі.

Міцний сплав мужності, твердості характеру, пов'язаних з чоловічим початком у сім'ї, і м'якість, сердечність, які йдуть від жінки, позитивно впливають на дітей обох статей. Але особливо це необхідно для хлопчиків. Відсутність у сім'ї чоловічого авторитету негативно впливає на формування психічного розвитку і чоловічих рис характеру дитини, а також її фізичного розвитку.

Таким чином, проблема розлученої сім'ї полягає в тому, що мати не може замінити батька уже тому, що вона жінка, і ще тому, що один з батьків не може замінити двох. Кожний із них приносить у сім'ю свою індивідуальність, свою багатогранність почуттів і думок, інтересів і знань, дій і вчинків. Відсутність одного з батьків нічим не може бути замінена. Дитина має меншу можливість ознайомлення з різними варіантами соціального досвіду, і головне, з тією стороною інтимно-емоційної сфери її сім'ї, яка створюється стосунками подружжя. Ось цей вакуум у розлученій сім'ї негативно впливає на підготовку дітей до сімейного життя. Ця ситуація, яка характеризується відсутністю наочного зразка взаємовідносин статей, породжує, великий ризик того, що у дітей закладаються деформовані (або духовно збіднені, або відірвані від життя - підвищено романтичні, ідеалізовані) погляди на шлюб і сім'ю, які будуть впливати в майбутньому на становлення її власної сім'ї.

Більше третини дітей починають після розлучення батьків гірше вчитися, порушують дисципліну, деякі починають конфліктувати з усіма, навіть з друзями, деякі втікають з дому.

Таким чином, розлучена сім'я, якщо судити на основі наведеного емпіричного матеріалу, є важливою соціально-педагогічною проблемою сучасності: у ряді соціально-педагогічних досліджень указані її особливості, причини появи, умови побуту і виховання дітей. Дослідниками поставлене питання про необхідність особливої уваги до такої сім'ї, оскільки вона може негативно впливати на успішність дітей, їх мораль, майбутню життєву позицію, підготовку до сімейного життя і т. д. У зв'язку з цим виникає необхідність розгляду деяких психологічних умов виховання дітей в таких сім'ях.

Психолого-педагогічні рекомендації.

Усім необхідна довіра: батькам: - до вчителів, вчителям – до батьків, батьків і вчителів – до дітей. Довіра дозволяє налагодити необхідний обмін інформацією між школою і сім'єю. Виховний мікроклімат у класі і сім'ї, соціальному середовищі часто визначається характером спілкування, перш за все, педагогів і батьків, побудованому на довірі, єдності мети, форм і методів виховання та самовиховання, педагогічному такті, авторитеті, особистому прикладі вчителя, індивідуальному підході до учня, основного і окремо проживаючого батьків, урахуванні їх освітнього рівня, складу сім'ї, її впливу на учня.

Педагог повинен знати не тільки вузьку інформацію про сім'ю (склад, місце роботи батьків, професія, матеріальна забезпеченість, житлові умови і т.д.), але і культурний рівень сім'ї (освіта, домашня бібліотека, сімейні традиції, свята і т.д.), які інтереси, нахили, здібності виявляє дитина вдома; особливості виховних можливостей сім'ї (стосунки батьків, батьків і дітей); рівень батьківського авторитету; стиль, методи і форми виховання; традиційні форми похвали і покарання; сімейні обов'язки дітей; наявність єдиних виховних взаємодій дорослих членів сім'ї і рівень виконання вимог школи; вплив на сім'ю друзів, сусідів, знайомих батьків, які відіграють важливе значення у вихованні дитини.

Педагог, переконуючи батьків у необхідності збереження етики і такту у ставленні до дитини, повинен сам бути прикладом культурного, уважного ставлення до дітей і їх батьків. Він повинен зробити так, щоб батьки не боялися розповісти будь-яку інформацію про своїх дітей, повинен допомогти батькам, особливо батьку, який проживає окремо від сім'ї і переживає за виховання дитини. Педагог має визначити необхідний стиль взаємовідносин у сім'ї, а також допомогти учневі зайняти правильну позицію.

Дитині потрібні позитивні емоції, тому корисно для неї створювати ситуацію успіху, формувати дружнє ставлення до нього однокласників, залучити її до суспільно корисної діяльності, у якій дитина відчує зацікавленість класного керівника, друзів, класу. Важливо так побудувати спілкування дитини в мікросоціумі, щоб поряд були спокійні, впевнені, надійні люди. Даючи доручення, слід роз'яснити його мету і значення для колективу, необхідність вчасного його виконання, і як поетапно виконувати це доручення, з

чого розпочати виконання, що і як робити, у які строки його необхідно виконати, до кого можна звернутися за допомогою. Так, успішне виконання дорученої справи педагог, учнівський колектив обов'язково повинні відзначити, що без стимулювання позитивних дій, учинків не буде активності особистості. Така організація роботи сприяє розвитку позитивних якостей, насамперед впевненості дітей у своїх силах, почуття товариствськості, взаємодопомоги, усвідомлення своєї причетності до загальних справ. Крім того, привчає сумлінно ставитись до виконання дорученої справи. Якщо на першому етапі роботи педагог домагається сумлінного виконання дорученої справи, постійно контролюючи та допомагаючи її виконувати, то поступово його допомога зменшується, учень набуває навичок самостійної роботи.